

ΑΡΤΟΥΡ
ΣΟΠΕΝΧΑΟΥΕΡ
Η ΤΕΧΝΗ
ΤΟΥ ΝΑ ΕΧΕΙΣ
ΠΑΝΤΑ ΔΙΚΙΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΕΠΙΜΕΤΡΟ Α. C. GRAYLING

«Ένα εγχειρίδιο που όλοι πρέπει να διαβάσουν σήμερα».
GEORGE WALDEN

«Δαιμονικά πνευματώδες».
ALAIN DE BOTTON

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

*Η τέχνη του να έχεις
πάντα δίκιο*

Η τέχνη του να έχεις πάντα δίκιο

Η τέχνη της αντιπαράθεσης είναι η τέχνη του να λογομαχεί κανείς με τέτοιο τρόπο ώστε να υπερασπίζεται επαρκώς τις θέσεις του είτε έχει δίκιο είτε άδικο¹.

¹ Ο Αριστοτέλης κάνει πράγματι διάκριση ανάμεσα σε (α) τη λογική, ως τη θεωρία ή τη μέθοδο για να καταλήγει κανείς σε αληθή συμπεράσματα, και (β) τη διαλεκτική, ως τη μέθοδο για να φτάνει κανείς σε αποδεκτά συμπεράσματα, τα οποία δεν προϋποτίθενται καθ' εαυτά ως αληθή ή αναληθή. Τι άλλο θα μπορούσε να είναι κάτι τέτοιο, αν όχι η τέχνη του να έχεις δίκιο ανεξάρτητα απ' το αν το αξίζεις ή όχι; με άλλα λόγια, η τέχνη της κατάκτησης της φαινομενικής αλήθειας, ανεξάρτητα από την ουσία της.

Ο Αριστοτέλης, σύμφωνα με τα παραπάνω, διακρίνει όλα τα συμπεράσματα σε λογικά και διαλεκτικά, και στη συνέχεια σε εριστικά. (γ) Εριστική είναι η μέθοδος κατά την οποία το συμπέρασμα είναι ορθό, ενώ οι προκειμένες (τα δεδομένα από τα οποία συνάχθηκε) είναι στην πραγματικότητα αναληθείς και μόνο φαινο-

Διότι κάποιος μπορεί να έχει αντικειμενικά δίκιο και εντούτοις οι ακροατές, ή και ο ίδιος ακόμη, να σχηματίσουν την εντύπωση ότι υστερεί.

Για παράδειγμα, καθώς προχωρώ στην απόδειξη ενός ισχυρισμού, μπορεί ο αντίπαλός μου να διαψεύσει την απόδειξη και να φάνει έτσι ότι διαψεύδει και τον ίδιο τον ισχυρισμό μου. Ενδέχεται ωστόσο να υπάρχουν και άλλες αποδείξεις. Στην περίπτωση αυτή, ο αντίπαλός μου κι εγώ αλλάζουμε θέσεις: Εκείνος φαίνεται σαν να έχει δίκιο, παρόλο που αντικειμενικά έχει άδικο.

Αν με ρωτήσετε γιατί συμβαίνει αυτό, θα σας απαντήσω απλά πως οφείλεται στην εγγενή ποταπότητα της ανθρώπινης φύσης.

Αν η ανθρώπινη φύση δεν ήταν ποταπή, αλλά απόλυτα έντιμη, θα έπρεπε σε κάθε αντιπαράθεση να αποβλέπουμε μόνο στην αποκάλυψη της αλήθειας. Δεν θα έπρεπε να μας απασχολεί ούτε στο ελάχιστο αν η αλήθεια θα αποδειχτεί υπέρ της άποψης που εκφράσαμε αρχικά ή υπέρ της άποψης του αντιπάλου μας.

μενικά αληθεύουν. Τέλος, (δ) η σοφιστική είναι η μέθοδος όπου το συμπέρασμα είναι αναληθές παρόλο που μοιάζει αληθές.

Οι τρεις τελευταίες μέθοδοι ανήκουν στην τέχνη της εριστικής διαλεκτικής, καθώς δεν ασχολούνται με την αντικειμενική αλήθεια, αλλά μόνο με τη φαινομενική, και δεν ενδιαφέρονται για την ίδια την αλήθεια, αλλά για τη νίκη.

Αυτό δεν θα έπρεπε να θεωρείται σημαντικό ζήτημα ή, εν πάση περιπτώσει, θα έπρεπε να θεωρείται δευτερεύουσας σημασίας.

Όμως, όπως έχουν τα πράγματα, αποτελεί πρωταρχικό μέλημα. Η έμφυτη ματαιοδοξία μας, που είναι ιδιαίτερα εύθικτη όταν πρόκειται για τη νοητική μας ικανότητα, δεν επιτρέπει να δεχτούμε πως η αρχική μας τοποθέτηση ήταν εσφαλμένη και ότι η θέση του αντιπάλου μας ήταν η σωστή.

Η λύση σε αυτήν τη δύσκολη κατάσταση θα ήταν να μπαίνουμε πάντα στον κόπο να σχηματίζουμε σωστές απόψεις.

Γι' αυτό και θα έπρεπε κανείς να σκέφτεται προτού μιλήσει. Όμως, στους περισσότερους ανθρώπους η έμφυτη ματαιοδοξία συνοδεύεται από φλυαρία και εγγενή ανειλικρίνεια. Οι περισσότεροι άνθρωποι μιλούν προτού σκεφτούν, και μάλιστα, αν αργότερα αντιληφθούν πως έχουν άδικο, επιθυμούν να αποδειχτεί το αντίθετο. Το ενδιαφέρον για την αλήθεια, που υποτίθεται ότι ήταν το μοναδικό τους κίνητρο όταν άρχισαν να αναπτύσσουν την άποψη που θεωρούσαν ορθή, παραχωρεί πλέον τη θέση του στη ματαιοδοξία.

Παρ' όλ' αυτά, είναι ανάγκη να σημειωθεί κάτι ακόμα σχετικά με αυτή την ανειλικρίνεια και την εμμο-

νή μας σε απόψεις που ακόμα κι εμείς οι ίδιοι κρίνουμε εσφαλμένες.

Συμβαίνει συχνά να ανοίγουμε μια αντιπαράθεση με την ακράδαντη πεποίθηση ότι η άποψή μας αντιπροσωπεύει την αλήθεια, και στη συνέχεια η επιχειρηματολογία του αντιπάλου μας να τη διαψεύδει. Στην περίπτωση αυτή, αν εγκαταλείψουμε αμέσως τη θέση μας, υπάρχει ο κίνδυνος να ανακαλύψουμε στην πορεία πως τελικά είχαμε δίκιο. Τα επιχειρήματα που παρουσιάσαμε ήταν εσφαλμένα, υπήρχε ωστόσο κάποιο άλλο τεκμήριο υπέρ της άποψής μας, το οποίο ήταν σωστό και μπορούσε να μας σώσει αλλά δεν μας πέρασε εγκαίρως από το μυαλό.

Έτσι, υιοθετούμε τον κανόνα να αποκρούουμε πάντα την αντίθετη άποψη, ακόμη κι αν φαίνεται αληθινή και πειστική, θεωρώντας πως η αλήθειά της είναι μόνο φαινομενική και πως, στην πορεία της συζήτησης, θα βρούμε κάποιο άλλο επιχείρημα για να την ανατρέψουμε, καταφέροντας έτσι να τεκμηριώσουμε την ορθότητα της δικής μας θέσης.

Με τον τρόπο αυτό, σχεδόν αναγκάζομαστε να γίνουμε ανειλικρινείς. Σε κάθε περίπτωση, ο πειρασμός της ανειλικρίνειας είναι μεγάλος. Η αδυναμία της σκέψης μας συμπληρώνει τη διαστροφή της βούλησής μας.

Σε γενικές γραμμές, ένας συζητητής δεν αγωνίζεται για την αλήθεια, αλλά για την άποψή του σαν να

ήταν ζήτημα ζωής και θανάτου. Αγωνίζεται ανεξάρτητα από το δίκιο ή το άδικο.

Η αλήθεια είναι ότι, όπως διαπιστώσαμε, δεν έχει πολλά περιθώρια να κάνει διαφορετικά. Επομένως, κατά κανόνα, κάθε άνθρωπος θα επιμείνει στον αρχικό ισχυρισμό του, ακόμη κι αν προς στιγμήν τον θεωρήσει λανθασμένο ή αβέβαιο².

Σε έναν βαθμό, όλοι είμαστε οπλισμένοι με τη δική μας πονηριά και κακοήθεια, κάτι που αποδεικνύεται από την καθημερινή εμπειρία, ενώ ο καθένας μας διαθέτει έμφυτη τη διαλεκτική ικανότητα, όπως διαθέτει έμφυτη και τη λογική ικανότητα. Ωστόσο η δια-

² Ο Μακιαβέλλι συμβουλεύει τον Πρίγκιπά του να επωφεληθεί από κάθε στιγμή αδυναμίας του συνανθρώπου του για να του επιτεθεί, αλλιώς ο συνάνθρωπός του θα κάνει το ίδιο σε εκείνον. Αν η τιμή και η αφοσίωση επικρατούσαν στον κόσμο, τα πράγματα θα ήταν αλλιώς. Όμως, καθώς δεν περιμένει κανείς να συναντήσει τις συγκεκριμένες αρετές στους άλλους, πρέπει να τις αποφεύγει και ο ίδιος, αφού δεν πρόκειται να λάβει καμία ανταπόδοση για αυτές. Το ίδιο συμβαίνει και στην αντιπαράθεση. Αν παραδεχτώ το δίκιο του αντιπάλου μου στην πρώτη ευκαιρία, ελάχιστες είναι οι πιθανότητες να κάνει κι εκείνος το ίδιο σε μια αντίστοιχη περίπτωση. Εφόσον εκείνος φέρεται άδικα, με αναγκάζει να φερθώ κι εγώ άδικα. Εύκολα λέμε πως πρέπει να αποδώσουμε την αλήθεια, δεν μπορούμε όμως να προεξοφλήσουμε πως το ίδιο θα κάνει κι ο αντίπαλός μας· έτσι δεν μπορούμε να το κάνουμε ούτε κι εμείς. Και πράγματι, αν ήταν να εγκαταλείψω μια θέση στην οποία είχα αφιερώσει πολλή σκέψη μόλις αντιλαμβανόμουν πως ο αντίπαλός μου έχει φαινομενικά δίκιο, εύκολα θα μπερδευόμουν από μια προσωρινή εντύπωση και θα απαρνιόμουν την αλήθεια για να αποδεχτώ μια εσφαλμένη άποψη.

λεκτική ικανότητα δεν είναι σε καμία περίπτωση τόσο ασφαλής σύμβουλος όσο η λογική.

Δεν μπορεί εύκολα ο οποιοσδήποτε να συναγάγει ένα συμπέρασμα ενάντια στους νόμους της λογικής, και, παρόλο που οι εσφαλμένες κρίσεις είναι συχνές, τα εσφαλμένα συμπεράσματα σπανίζουν.

Είναι δύσκολο να στερείται κανείς έμφυτης λογικής ικανότητας, μπορεί όμως κάλλιστα να στερείται διαλεκτικής ικανότητας, καθώς η τελευταία είναι χάρισμα που συναντάται σε διαφορετικό βαθμό στον καθένα. Υποστηρίζουμε κάτι τέτοιο στο μέτρο που η έμφυτη διαλεκτική ικανότητα μοιάζει με την κριτική ικανότητα, της οποίας ο βαθμός διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο, ενώ η λογική, με τη στενή έννοια, είναι για όλους η ίδια. Συμβαίνει συχνά, σε ένα θέμα όπου κάποιος έχει πραγματικά δίκιο, να μπερδεύεται ή να διαψεύδεται από επιφανειακά μόνο επιχειρήματα. Αν καταλήξει κανείς να υπερισχύσει σε μια αντιπαράθεση, πολύ συχνά δεν το οφείλει τόσο στην ορθή κρίση που επέδειξε εκθέτοντας την άποψή του, όσο στην πονηριά και τη δεξιοτεχνία με την οποία την υπερασπίστηκε.

Όπως γίνεται πάντα, ο καθένας γεννιέται με το ταλέντο του. Παρ' όλ' αυτά, μπορεί κανείς να κατακτήσει την τέχνη της αντιπαράθεσης με την εξάσκηση και τη μελέτη των τακτικών που είναι σε θέση να

χρησιμοποιήσει για να επικρατήσει του αντιπάλου του ή για κάποιον αντίστοιχο σκοπό.

Επομένως, ακόμη κι αν κάποιος δεν μπορεί να κάνει αληθινά πρακτική χρήση της λογικής, μπορεί κάλλιστα να χρησιμοποιήσει στην πράξη τη διαλεκτική του ικανότητα.

Πρέπει πάντα να γίνεται ξεκάθαρος διαχωρισμός ανάμεσα στα πεδία της γνώσης. Για να σχηματίσουμε μια σαφή εικόνα του αντικειμένου της διαλεκτικής ικανότητας, δεν πρέπει να δώσουμε σημασία στην αντικειμενική αλήθεια, η οποία είναι υπόθεση της λογικής. Πρέπει να τη δούμε απλά σαν την τέχνη της επικράτησης σε μια αντιπαράθεση (που γίνεται ευκολότερη αν έχουμε στ' αλήθεια δίκιο).

Η μελέτη της διαλεκτικής από μόνη της δεν περιλαμβάνει τίποτα περισσότερο από τους τρόπους με τους οποίους μπορεί κάποιος να υπερασπιστεί τον εαυτό του ενάντια σε κάθε τύπου επιθέσεις, και ιδιαίτερα σε ανέντιμες επιθέσεις. Στην ίδια λογική, παρέχει τα απαραίτητα εφόδια ώστε να μπορεί κανείς να αντιπαρέλθει την άποψη του άλλου χωρίς να πέσει ο ίδιος σε αντιφάσεις και, γενικότερα, χωρίς να ηττηθεί. Η αναζήτηση της αντικειμενικής αλήθειας πρέπει να διαχωριστεί από την τεχνική με την οποία επιτυγχάνουμε την αποδοχή μιας άποψης. Η αντικειμενική αλήθεια είναι ένα εντελώς διαφορετικό ζήτημα. Αφορά τη λο-

γική κρίση, τη σκέψη και την εμπειρία, για την οποία δεν υπάρχει ειδική τεχνική.

Αυτός είναι λοιπόν και ο στόχος της διαλεκτικής. Έχει οριστεί ως η λογική του φαινομενικού, ο ορισμός αυτός είναι όμως λανθασμένος. Αν ίσχυε, η διαλεκτική θα μπορούσε χρησιμοποιηθεί μόνο για να υπερασπιστεί αναληθείς απόψεις.

Ωστόσο, ακόμα και όταν κάποιος έχει την αλήθεια με το μέρος του, χρειάζεται τη διαλεκτική προκειμένου να την υπερασπιστεί και να την υποστηρίξει. Δεν του αρκεί μόνο να γνωρίζει ποια είναι τα ανέντιμα τεχνάσματα του αντιπάλου και να μπορεί να τα εξουδετερώσει· πρέπει και ο ίδιος να τα χρησιμοποιεί συχνά, για να είναι σε θέση νικήσει τον αντίπαλό του με τα ίδια του τα όπλα.

Συνεπώς, σε μια αντιπαράθεση, πρέπει να εκλάβουμε την αντικειμενική αλήθεια ως μια τυχαία συγκυρία και να επικεντρωθούμε μόνο στην υπεράσπιση της θέσης μας και στην αντίκρουση της θέσης του αντιπάλου. Άλλωστε, η αλήθεια είναι κρυμμένη. Στην αρχή μιας αντιπαράθεσης, ο καθένας, κατά κανόνα, πιστεύει πως έχει δίκιο, ενώ στην πορεία και οι δύο πλευρές αρχίζουν να αμφιβάλλουν· η αλήθεια δεν προσδιορίζεται και δεν επιβεβαιώνεται παρά μόνο στο τέλος της αντιπαράθεσης.

Έτσι, η διαλεκτική δεν έχει να κάνει με την αλή-

θεια, όπως ακριβώς σε μια ξιφομαχία, από τη στιγμή που ένας καθγός καταλήγει σε μάχη, δεν έχει σημασία ποιος έχει δίκιο και ποιος άδικο. Σημασία έχει μόνο η επίθεση και η άμυνα. Η διαλεκτική είναι η τέχνη του πνευματικού διαξιφισμού, και μόνο αν την αντιμετωπίσουμε ως τέτοια μπορούμε να την αναγάγουμε σε γνωστικό πεδίο³.

Με αυτή την έννοια η διαλεκτική δεν έχει άλλο στόχο παρά να συλλέξει, να εκθέσει και να συνοψίσει σε ένα σύστημα κανόνων τα τεχνάσματα που χρησιμοποιούν οι περισσότεροι άνθρωποι όταν κατά τη διάρκεια μιας αντιπαράθεσης διαπιστώνουν πως η αλήθεια δεν είναι με το μέρος τους και, παρ' όλ' αυτά, εξακολουθούν την προσπάθεια να υπερισχύσουν.

Η επιστήμη της διαλεκτικής, κατά μία έννοια, ασχολείται πρωτίστως με την καταγραφή και την ανάλυση των ανέντιμων στρατηγικών, προκειμένου να μπορεί κανείς να τις αναγνωρίσει και να τις αποκρούσει σε μια πραγματική αντιπαράθεση.

³ Αν θέσουμε ως στόχο την αντικειμενική αλήθεια, χρησιμοποιούμε μόνο απλή λογική, αν υπερασπιζόμαστε αναληθή επιχειρήματα, τότε χρησιμοποιούμε μεθόδους της σοφιστικής. Και στις δύο περιπτώσεις όμως, θα πρέπει να υποτεθεί πως γνωρίζαμε εξαρχής ποια ήταν η αλήθεια και ποιο το ψέμα, κάτι που είναι σπάνιο. Η αληθινή σημασία της διαλεκτικής είναι αυτή που διατυπώσαμε: είναι η τέχνη του πνευματικού διαξιφισμού με σκοπό την επικράτηση σε μια αντιπαράθεση. Παρόλο που η ονομασία «εριστική» θα ήταν καταλληλότερη, είναι πιο σωστό να την ορίσουμε ως «εριστική διαλεκτική».

Δεν έχω υπόψη μου άλλες μελέτες προς αυτή την κατεύθυνση, παρόλο που πραγματοποίησα εκτενή έρευνα⁴. Οπότε το πεδίο μένει ακόμη ανεξερεύνητο. Για να επιτύχουμε τον σκοπό μας πρέπει να αντλήσουμε πληροφορίες από την εμπειρία μας. Πρέπει να παρατηρήσουμε πώς χρησιμοποιείται κάθε τέχνασμα από τις αντίπαλες πλευρές στις αντιπαραθέσεις που προκύπτουν κατά τη συναναστροφή μας με τους συνανθρώπους μας.

Ανακαλύπτοντας τα κοινά στοιχεία των τεχνασμάτων, που επαναλαμβάνονται με διαφορετικούς τρόπους, θα μπορούσαμε να παραθέσουμε ορισμένες γενικότερες στρατηγικές που είναι δυνατόν να τις χρησιμοποιήσουμε τόσο προς όφελος της άποψής μας, όσο και για να ματαιώσουμε τα σχέδια του αντιπάλου, σε περίπτωση που επιχειρήσει να τα χρησιμοποιήσει εκείνος.

Τα παρακάτω μπορούν να θεωρηθούν ως μια πρώτη απόπειρα.

⁴ Δύο άνθρωποι μπορεί συχνά να εμπλέκονται σε έντονη αντιπαραθέση κι ύστερα να επιστρέφουν σπίτι τους έχοντας εστερνιστεί την άποψη του αντιπάλου τους. Εύκολα ισχυριζόμαστε πως σε κάθε αντιπαραθέση μοναδικός στόχος πρέπει να είναι η ανάδειξη της αλήθειας, ωστόσο, πριν από την αντιπαραθέση, κανείς δεν γνωρίζει ποια είναι η αλήθεια, και μέσα από τα επιχειρήματα, τόσο του αντιπάλου όσο και δικά μας, υπάρχει κίνδυνος να παραπλανηθούμε.

Διεύρυνση

Με το τέχνασμα αυτό διευρύνετε τη θέση του αντιπάλου πέρα από τα γνήσια όριά της, προσδίδοντάς της τη γενικότερη δυνατή έννοια και την ευρύτερη δυνατή σημασία, οδηγώντας την έτσι στην υπερβολή. Από την άλλη, περιορίζετε όσο μπορείτε το εύρος της δικής σας θέσης και συστέλλετε τα όριά της, διότι όσο πιο γενική είναι μια άποψη τόσο πιο εύκολα μπορεί κανείς να την αντικρούσει.

Η υπεράσπιση έγκειται στον ακριβή προσδιορισμό του βασικού σημείου όπου εστιάζεται η αντιπαράθεση.

Παράδειγμα 1

Έστω ότι ισχυρίζομαι πως οι Άγγλοι είναι εξαιρετικοί στη δραματική τέχνη. Ο αντίπαλος επιχειρεί να υποστηρίξει το αντίθετο και απαντά πως είναι ευρέως γνω-

στό ότι στη μουσική και, κατ' επέκταση, στην όπερα υπήρξαν τελείως ανίκανοι. Αποκρούω την επίθεση θυμίζοντάς του πως η μουσική δεν συγκαταλέγεται στις δραματικές τέχνες, στις οποίες ανήκουν μόνο η τραγωδία και η κωμωδία. Αυτό που του είπα το ήξερε ήδη πολύ καλά. Ωστόσο, επιχείρησε να διευρύνει τη θέση μου, ούτως ώστε, συμπεριλαμβάνοντας στη δραματική τέχνη όλες τις θεατρικές παραστάσεις, επομένως και την όπερα και τη μουσική, να καταφέρει να με διαψεύσει.

Αντίστροφα, μπορούμε να διαφυλάξουμε τη θέση μας εκθέτοντάς τη μέσα σε στενότερο πλαίσιο από αυτό που είχαμε κατά νου εξαρχής, αν ο τρόπος με τον οποίο την εκφράσαμε αρχικά εξυπηρετεί μια τέτοια λύση.

Παράδειγμα 2

Έστω ότι ο Α δηλώνει πως η ειρήνη του 1814 αποκατέστησε την ανεξαρτησία όλων των γερμανικών πόλεων της Χανσεατικής Λίγκας. Ο Β υποστηρίζει το αντίθετο επικαλούμενος το γεγονός ότι το Ντάντσιχ έχασε με αυτό το σύμφωνο ειρήνης την ανεξαρτησία που του είχε αναγνωρίσει ο Βοναπάρτης. Ο Α περισώζει την άποψή του του ως ακολούθως: «Είπα “όλες τις γερμανικές πόλεις”, το Ντάντσιχ ανήκε στην Πολωνία».

Παράδειγμα 3

Ο Λαμάρκ διατύπωσε την άποψη πως ο πολύποδας δεν έχει αισθήσεις διότι δεν διαθέτει νευρικό σύστημα. Σίγουρα, όμως, έχει κάποιου είδους αντίληψη, αφού προχωρά προς το φως με έναν έξυπνο τρόπο, από κλαδί σε κλαδί, και συλλαμβάνει τη λεία του. Απ' αυτό έχει συναχθεί πως το νευρικό του σύστημα απλώνεται ισομερώς σε όλο του το σώμα, σαν να αποτελεί κομμάτι του, αφού είναι φανερό πως ο πολύποδας χαρακτηρίζεται από κάποια ικανότητα αντίληψης χωρίς να έχει ξεχωριστά αισθητήρια όργανα. Καθώς η υπόθεση αυτή διαψεύδει τη θέση του Λαμάρκ, εκείνος την αντιπαρέρχεται ως εξής:

Σε αυτή την περίπτωση, κάθε μέρος του σώματός του θα ήταν ικανό για κάθε είδος αίσθησης, καθώς και κίνησης, θέλησης και σκέψης. Ο πολύποδας θα έπρεπε να είναι εξοπλισμένος με όλα τα όργανα του τελειότερου ζώου σε κάθε σημείο του σώματός του. Κάθε σημείο του θα έπρεπε να διαθέτει όραση, όσφρηση, γεύση, ακοή, κ.ο.κ. Θα έπρεπε, μάλιστα, να μπορεί να σκέφτεται, να κρίνει και να συμπεραίνει. Κάθε μόριο του σώματός του θα ήταν ένας τέλειος οργανισμός, ανώτερος του ανθρώπου, αφού κάθε του κομμάτι θα διέθετε όλες τις ικανότητες που ο άνθρωπος δια-

θέτει μόνο ως σύνολο. Επιπλέον, δεν θα υπήρχε λόγος να μην επεκτείνουμε αυτό που ισχύει για τους πολύποδες σε όλους τους μονοκύτταρους οργανισμούς, στα πιο ατελή πλάσματα και, εντέλει, στα φυτά, που είναι επίσης ζωντανοί οργανισμοί, κ.ο.κ.

Χρησιμοποιώντας τέτοιου τύπου διαλεκτικά τεχνάσματα, ο συγγραφέας προδίδει ότι αντιλαμβάνεται κρυφά πως έχει άδικο. Από τον ισχυρισμό πως ολόκληρο το σώμα του πλάσματος είναι ευαίσθητο στο φως, και κατά συνέπεια διαθέτει νευρικό σύστημα, εξάγει το συμπέρασμα ότι ολόκληρο το σώμα του είναι ικανό για σκέψη.